

Валентин КАВУННИК (Київ)

**РИЗЬКИЙ ПРЕЛІМІНАРНИЙ ДОГОВІР
ВІД 12 ЖОВТНЯ 1920 РОКУ
В ДОКУМЕНТАХ СЕРГІЯ ШЕЛУХИНА**

Причини підписання Ризького миру продовжують досліджуватися в історичній літературі. Для прикладу необхідно назвати англomовну монографію професора університету в Торонто Єжи Божецького “Ризький мир і створення міжвоєнної Європи”¹, перекладену польською мовою² і презентовану наприкінці 2012 р., та збірник статей “Забутий мир. Ризький договір. Інтерпретації та контрверсії 90 років потому”³, виданий “Центром польсько-російського діалогу та порозуміння” у Варшаві 2013 р. Як у сучасних статтях збірника, так і в монографії Є. Божецького автори продовжують використовувати польську або російську (комуністичну) історіографічні традиції. Причому питання Української Народної Республіки не розглядається у контексті польсько-російських мирних переговорів у Мінську та Ризі у відповідності до вищезазначених історіографічних традицій.

У польській історіографії Ризький мир розглядається як компроміс між Польщею та Росією, за яким Польща відмовляється від союзу з УНР і визнає більшовицький уряд в Україні, а Росія погоджується на кордон, запропонований польською делегацією. Підписані між Польщею та УНР політичний і військовий договори розглядаються не як підстави союзу між двома державами, а лише як частина східної федеративної політики Ю. Пілсудського. Результат мирних переговорів у Ризі став наслідком боротьби всередині польської делегації між прихильниками двох державних концепцій – Р. Дмовського та Ю. Пілсудського – у зовнішній політиці Польщі. Ці тези обґрунтовуються як у монографіях про Ризький мир Є. Божецького⁴, Є. Куманецького⁵, Я. Домбського⁶, спогадах Станіслава Граб-

¹ *Borzecki J.* The Soviet-Polish Peace of 1921 and the Creation of Interwar Europe. – London; New Haven, 2008. – 418 p.

² *Idem.* Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej. – Warszawa, 2012. – 429 s.

³ Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później / Pod red. Sławomira Dębskiego. – Warszawa, 2013. – 423 s.

⁴ *Borzecki J.* The Soviet-Polish Peace of 1921...; *idem.* Pokój ryski 1921 roku...

⁵ *Kumaniecki J.* Pokój polsko-radziecki 1921: geneza, rokowania traktat, komisje mieszane. – Warszawa, 1985. – 240 s.

⁶ *Dąbski J.* Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy s Joffem, listy. – Warszawa, 1931. – 224 s.

ського⁷, так і в сучасних статтях Є. Божецького “Ризький мир в історії Європи”⁸, Я. Брусського “Ризький порядок і чинники його дестабілізації”⁹, С. Дембського “До питання про версальсько-ризьку систему і значення Ризького миру в історії Європи”¹⁰, А. Новака “Рига: інтерпретації і наслідки в міжнародній політиці”¹¹, Д. Наленч “Ризький мир – епізод у польсько-російських стосунках”¹², монографіях М. Прушинського¹³, Р. Потоцького¹⁴, Я. Брусського¹⁵, Я. Пісулінського¹⁶, в яких Ризький мир розглядається в контексті зовнішньої політики Польщі. Позиції польських авторів підтримують і сучасні українські історики О. Павлюк¹⁷ та І. Дацків¹⁸. У вищезазначених працях авторів без жодних доказів неодмінно вказується, що населення України не підтримувало уряду УНР. Винятком є стаття Гжегожа Новіка “Польсько-російська інформаційна війна у 1918–1920 роках”¹⁹, підготовлена на основі двотомної монографії “Розшифровано код «Енігми»”. Її перший (“Zanim złamano «Enigmę» ... polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920”) та другий (“Zanim złamano «Enigmę»... rozszyfrowano Rewolucję: polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918–1920”) томи було видано у Варшаві відповідно в 2004 та 2010 рр. У своїй же статті Г. Новік доводить, що з українським рухом, який підтримував ідею самостійної України, не могли впоратися ні більшовицька, ні добровольча російська армії²⁰. Ці висновки польський історик зробив на основі існуючих архівних радіоповідомлень військового командування російських армій, які були перехоплені і розшифровані польським генштабом. Найбільш красномовно про ставлення українського населення до УНР свідчить документ Льва

⁷ *Grabski S.* Pamiętniki / Przygot. W. Stankiewicz. – Warszawa, 1989. – Т. 2. – S. 157–181.

⁸ *Borzecki J.* Pokój ryski w historii Europy // *Zapomniany pokój*. – S. 77–95.

⁹ *Bruski J.* Porządek ryski i czynniki jego destabilizacji. Kwestia ukraińska i białoruska w stosunkach polsko-sowieckich 1921–1926 // *Ibidem*. – S. 303–321.

¹⁰ *Dębski S.* Kilka uwag o systemie wersalsko-ryskim i znaczeniu traktatu ryskiego w historii Europy // *Ibidem*. – S. 13–31.

¹¹ *Nowak A.* Ryga: interpretacje i konsekwencje w polityce międzynarodowej // *Ibidem*. – S. 131–162.

¹² *Nalęcz D.* Pokój ryski – epizod w stosunkach polsko-rosyjskich // *Ibidem*. – S. 97–130.

¹³ *Прушинський М.* Драма Пилсудського. Війна 1920 / Відп. ред. В. П. Ведіна; пер. з пол. В. В. Булгаков, В. П. Ведіна. – К., 1997. – С. 310–311.

¹⁴ *Potocki R.* Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). – Lublin, 1999. – S. 101–123.

¹⁵ *Bruski J.* Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). – Kraków, 2004. – S. 204–213.

¹⁶ *Pisuliński J.* Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. – Wrocław, 2004. – S. 276–295.

¹⁷ Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолія. – К., 2001. – С. 387–388.

¹⁸ *Дацків І.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів, 1917–1923 рр. – Тернопіль, 2009. – С. 376–378.

¹⁹ *Nowik G.* Polsko-rosyjska wojna informacyjna w latach 1918–1920 // *Zapomniany pokój*. – S. 163–199.

²⁰ *Ibidem*. – S. 171.

Ризький преліминарний договір від 12 жовтня 1920 року...

Троцького від 11 травня 1920 р. У телеграмі повідомлялося, що у “петлюрівців сильна суто військова організація в запіллі, сильніша, ніж більшовицька влада”²¹. Але в польській історичній літературі традиційно й надалі використовуються необґрунтовані висловлювання Я. Домбського та С. Грабського про відсутність підтримки уряду УНР серед українців. Польським історикам значно простіше стверджувати, що уряд УНР не мав стабільної влади на своїй території, бо навіть після підписання військового перемир’я з Росією Польща ніби і не порушила політичної і військової конвенції з УНР.

Сучасні російські історики розглядають Ризький мир як завершення спроби більшовизації Польщі і, відповідно, відмову від політики більшовизації Європи. У польському збірнику “Забутий мир” вміщено статті Міхаїла Нарінського, професора кафедри міжнародних відносин Московського державного університету, “Польсько-більшовицька війна і Ризький мир 1921 року”²² та Геннадія Матвєєва, професора кафедри західних і південних слов’ян Московського державного університету, “Тактика Адольфа Йоффе під час переговорів з Польщею у справі укладання преліминарного договору в 1920 році”²³, передруковані з російського журналу “Восточная Европа. Перспективы”. Якщо стаття М. Нарінського була перекладена польською мовою без змін, то у своїй статті для польського збірника Г. Матвєєв вперше використав нові архівні документи, які не були зазначені в монографії Я. Домбського та Є. Божецького, але дають чітке уявлення про причини підписання преліминарного договору від 12 жовтня 1920 р. Комуністичний історик Прохор Ольшанський у виданій 1969 р. монографії “Рижский мир” пише, що Ризький мир є результатом миролюбної політики Росії²⁴, яка за будь-яку ціну хотіла мати мирні взаємини з сусідніми “буржуазними” і “білогвардійськими” державами. Для порівняння, у монографії “Внешняя политика СССР”, виданій О. Трояновським та Б. Штейном у 1945 р., зазначалося, що польська делегація підписала військове перемир’я під загрозою нового контрудару більшовицької армії, але аж ніяк не з “миролюбних” міркувань Росії²⁵. Якщо інтервенція Росії до європейських держав з метою поширення своєї влади заперечувалася в комуністичній історіографії, то сучасні російські історики на основі документів підтверджують такі наміри. Незмінним у російській і комуністичній, втім, як і в польській, історичній літературі

²¹ Польско-советская война 1919–1920: (Ранее неопубликованные документы и материалы): В 2 ч. / Ред. И. Костюшко. – М., 1994. – Ч. 1. – С. 68–69.

²² *Narinski M.* Wojna sowiecko-polska a pokój ryski 1921 roku // *Zapomniany pokój.* – S. 33–57; *Narinski M.* Советско-польская война и Рижский мирный договор 1921 года // *Восточная Европа. Перспективы.* – 2011. – № 2. – С. 24–41.

²³ *Matwiejew G.* Taktyka Adolfa Joffego podczas pertraktacji z Polską w sprawie zawarcia preliminarjów pokojowych w 1920 roku // *Zapomniany pokój.* – S. 201–229; *Matwiejew G.* Тактика А. А. Иоффе на переговорах о прелиминарном мире в Риге 22 сентября – 12 октября 1920 года // *Восточная Европа. Перспективы.* – 2011. – № 2. – С. 42–47.

²⁴ *Ольшанский П.* Рижский мир. Из истории борьбы Советского правительства за установление мирных отношений с Польшей: (Конец 1918 – март 1921 г.). – М., 1969. – С. 152, 202.

²⁵ *Трояновский А., Штейн Б.* История внешней политики СССР. – М.; Л., 1945. – Т. 1. – С. 175.

залишається ігнорування Української Народної Республіки на мирній конференції в Ризі як суб'єкта міжнародного права.

Окремо слід зупинитися на опублікованих у польському збірнику “Забутий мир” статтях Владіміра Снапковського, професора кафедри міжнародних відносин Білоруського державного університету, латвійського історика Ерікса Єкабсона та доктора історичних наук Владислава Верстюка. Так, у своїй публікації “Білорусь, війна польсько-більшовицька і Ризький мир”²⁶ (російськомовний варіант надрукований у журналі “Восточная Европа. Перспективи”²⁷) В. Снапковський протиставляє уряд Білоруської Народної Республіки більшовицькому уряду в Білорусії. Автор залишає відкритим питання законності представництва інтересів білоруського народу більшовицькою (фактично російською) делегацією і не характеризує більшовицький уряд у Білорусії. У статті Ерікса Єкабсона “Польсько-більшовицькі мирні переговори в Ризі – точка зору Латвії”²⁸ проаналізовано настрої і погляди європейських державних і військових діячів та журналістів, які перебували під час мирних переговорів у Ризі. На жаль, вчений не надав власних висновків щодо перебігу та результатів безпосередньо переговорного процесу. У статті Владислава Верстюка “Ризький мирний договір 1921 року і завершення боротьби за Українську Народну Республіку”²⁹ (український варіант опублікований у збірнику статей “Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років”³⁰) Ризький мир було розглянуто в рамках подій в Україні 1917–1921 рр.

В українській історіографії Ризький мир аналізується у спогадах “Ризьке Андрусово” (1936)³¹ В. Кедровського, голови дипломатичної місії УНР у Ризі (січень 1920 – лютий 1921). Серед сучасних досліджень слід назвати монографію І. Нагаєвського “Історія української держави двадцятого століття” (1989)³², кандидатську дисертацію С. Кобринської “Ризький мир як завершальний етап боротьби (1917–1921 рр.) за утвердження української державності” (1996)³³. Виняток становить дисертація Д. Складенка “Україна

²⁶ *Snapkowski U.* Białoruś, wojna polsko-sowiecka oraz pokój ryski // *Zapomniani pokój.* – S. 251–275.

²⁷ *Снапковський В.* Беларусь, советско-польская война и Рижский мирный договор // *Восточная Европа. Перспективы.* – 2011. – № 2. – С. 48–52.

²⁸ *Jekabson E.* Polsko-sowieckie rozmowy pokojowe w Rydze – punkt widzenia Łotwy // *Zapomniani pokój.* – S. 323–343.

²⁹ *Werstiuk W.* Ryski traktat pokojowy 1921 roku i zakończenie walk o Ukrainską Republikę Ludową // *Ibidem.* – S. 277–301.

³⁰ *Верстюк В.* Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років.* – К., 2011. – Вип. 6. – С. 337–366.

³¹ *Кедровський В.* Ризьке Андрусово: Спомини про російсько-польські мирові переговори в 1920 р. – Вінніпег, 1936. – 64 с.

³² *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 360–365.

³³ *Кобринська С.* Ризький мир як завершальний етап боротьби (1917–1921 рр.) за утвердження української державності: Дис. ... канд. юр. н. / Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 155 с.

Ризький преліминарний договір від 12 жовтня 1920 року...

і Ризька мирна конференція (1920–1921 рр.)” (1999)³⁴, яка побудована на документах, опублікованих у комуністичних збірниках, а тому її висновки збігаються із комуністичною версією підписання Ризького миру, представленою в монографії П. Ольшанського. Причини підписання Ризького миру досліджуються у монографіях: В. Матвієнка “Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії” (2002)³⁵, В. Соловійової “Українська дипломатія у країнах центральної Європи 1917–1920 рр.” (2006)³⁶, М. Гетьманчука “Українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.)” (1998)³⁷ та “Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного у 1920–1939 роках” (2008)³⁸. У всіх цих монографіях та дисертаціях Ризький мир аналізується на основі документів Сергія Шелухина, представника УНР на польсько-російській мирній конференції в Ризі.

Оригінали доповідей та листів С. Шелухина зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді № 3696 “Міністерство Закордонних Справ УНР”, а їхні копії – у фонді № 1429 “Канцелярія Директорії”. Частина ж документів опублікована у збірнику “Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.)”³⁹, презентованому у грудні 2010 р. в Дипломатичній академії України. Повний перелік документів С. Шелухина та місце їх зберігання представлені в додатку даної статті.

Висновки про Ризький мир С. Шелухин написав у листі до Симона Петлюри – голови УНР. Зміст цього листа було опубліковано у статті “Лекція для Головного Отамана”⁴⁰ автора “Правдивого” в газеті “Український вістник” за 7 лютого 1921 р. Потім його було передруковано у львівському журналі “Немезіда”⁴¹ за 1936 р., а 1948 р. навіть видано в Парижі окремою брошурою (“Лист до С. Петлюри про Ризький договір”)⁴². Своє міркування С. Шелухин продовжив розвивати в публікаціях “Україна перед Лігою Націй”⁴³ в журналі

³⁴ Складенко Д. Україна і Ризька мирна конференція (1920–1921 рр.): Дис. ... канд. іст. н. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 173 с.

³⁵ Матвієнка В. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. – К., 2002. – С. 357.

³⁶ Соловійова В. Дипломатична діяльність Українських національних урядів 1917–1921 рр. – К., 2006. – С. 320–335.

³⁷ Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах у 1920–1939 роках. – Львів, 1998. – С. 61–62.

³⁸ Його ж. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). – Львів, 2008. – С. 97.

³⁹ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): Документи і матеріали / Упоряд. Л. Андрієвська та ін.; редкол. К. Грищенко (голова) та ін. – К., 2010. – 592 с.

⁴⁰ Правдивий. Лекція для Головного Отамана // Український вістник. – 1921. – 7 лютого. – С. 1–2.

⁴¹ Лист сенатора С. Шелухина до отамана Петлюри // Немезіда. – 1936. – Ч. 2. – Травень. – С. 37–49.

⁴² Шелухин С. Лист до С. Петлюри про Ризький договір. – Париж, 1948. – С. 6–12.

⁴³ Його ж. Україна перед Лігою Націй // Воля. – 1921. – Т. 1. – Ч. 3. – С. 443–446.

“Воля” (1921); “До законності” (1922)⁴⁴ в газеті “Український прапор”; книжці “Петлюрівці у світлі права” (1922)⁴⁵, монографії “Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року” (1926)⁴⁶; рефераті “Історико-правні підстави української державності” (1929)⁴⁷.

Метою статті є аналіз висновків, що містяться у доповідях і листах С. Шелухина про причини та наслідки Ризького миру для України. Для перевірки достовірності інформації в документах С. Шелухина вперше використано доповіді В. Кедровського, Т. Олесіюка, службове розслідування О. Ейхельмана – товариша міністра (віце-міністра) закордонних справ УНР, протоколи та додатки засідань мирної конференції в Ризі, аналітичну статтю Адольфа Йоффе – голови більшовицької делегації в Ризі. До опису фонду № 3697 “Дипломатична місія УНР в Латвії” 30 травня 2012 р. було внесено п’ять справ, сформованих протягом лютого, червня та грудня 1984 р., що зберігалися на стелажах архіву, але так і не внесені до опису. У цих справах зберігалися доповіді В. Кедровського та Т. Олесіюка, в яких записано приватні переговори українських дипломатів з головою польської делегації. У виданих монографіях та захищених дисертаціях до червня 2012 р. не може бути відомостей із цих архівних документів. Так само в наукових роботах з питань досліджень Ризького миру не використовувалися листи О. Ейхельмана, протоколи та додатки до них, хоча ці документи постійно зберігалися в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді № 3696 “Міністерство Закордонних Справ УНР” та № 4 “Народний комісаріат закордонних справ УРСР”. У Кембриджі (штат Массачусетс, США) 1998 р. Фелікс Крайзель із передмовою та коментарями видав збірник основних робіт Адольфа Йоффе під назвою “Дипломат революції”⁴⁸, які не використовувалися в наукових дослідженнях. Автобіографію та рукописи дипломата із сімейного архіву для публікації надала його дочка Надія Йоффе.

Після повернення з Риги до Відня С. Шелухин змінив свої висновки. Перші висновки він як представник від УНР сформулював у доповіді від 15 жовтня, за якими “Польща намагається забрати собі якнайбільше чужих територій”. На його думку, саме з цією метою польська делегація і визнала представництво більшовицького уряду в Україні. Після підписання перемир’я в Ризі Польща забезпечила собі право на володіння українськими землями, які б за умови існування УНР їй не належали. На його переконання, мирні переговори в Ризі були схожими на переговори в Бересті. Але, якщо за Берестейським мирним договором 9 лютого 1918 р. більшовицький уряд в Україні не був визнаний і німецькі війська звільнили Україну від більшовиків, то польський уряд, навпаки, визнав маріонетковий, причому навіть ще й фік-

⁴⁴ *Його ж.* До законности // Український прапор. – 1922. – Ч. 4. – 28 січня. – С. 6.

⁴⁵ *Його ж.* Петлюрівці у світлі права. – Львів; Відень, 1922.

⁴⁶ *Його ж.* Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага, 1926.

⁴⁷ *Його ж.* Історико-правні підстави української державности (Промова на соборницькому святі в Празі 12 січня 1929 року). – Вінніпег, 1929.

⁴⁸ *Йоффе А.* Дипломат революції: Сборник работ / Вступ. и коммент. Ф. Крайзель. – Кембридж, 1998. – 449 с.

Ризький преліминарний договір від 12 жовтня 1920 року...

тивний уряд Х. Раковського в Україні, хоча польська армія так само перемагала на фронті⁴⁹. Висновки С. Шелухина про диктування Польщею своїх умов російській стороні на мирній конференції було зроблено після розмови 7 жовтня з Я. Домбським – головою польської делегації в Ризі, під час візиту дипломатичних представників УНР до польської делегації. При зустрічі С. Шелухин наголосив, що в умовах успіхів і перемог польської і української армій польська делегація могла легко відкинути вимоги більшовиків щодо визнання УСРР, а не приймати їх. Крім того, в Ризі були відомі інструкції з Москви, за якими уповноваженому більшовицької делегації дозволялося йти на всі можливі поступки для досягнення миру найближчим часом⁵⁰.

Повертаючись з Риги, 21 жовтня С. Шелухин зупинився в Посольстві УНР у Берліні, де також поділився своїми міркуваннями про перемир'я в Ризі. У першому інформаційному бюлетені, підготовленому цим посольством, повідомлялося, що 7 жовтня С. Шелухин спільно з В. Кедровським і Т. Олесіюком передали ноту Я. Домбському⁵¹. У цьому дипломатичному документі зазначалося, що Росія створила маріонетковий більшовицький уряд в Україні і на мирних переговорах представила його як законного представника інтересів українського народу, хоча Україна не тільки не воювала проти Польщі, а є її союзницею у визвольній війні проти Росії. До того ж українське населення “кипить боротьбою проти більшовиків”⁵².

Утім, С. Шелухин змінює свої висновки вже у листах до Андрія Ніковського⁵³ та Симона Петлюри⁵⁴ відповідно 4 та 17 листопада 1920 р. У цих листах він звинувачує Андрія Лівницького – голову дипломатичної місії УНР у Варшаві, а з 14 жовтня голову уряду УНР, у згоді на визнання Польщею більшовицького уряду в Україні. При цьому він наводить факти з перших власних доповідей, які раніше ігнорував. Під час зустрічі представників УНР з членами польської делегації 7 жовтня Я. Домбський заявив, що визнання УСРР було узгоджено з А. Лівницьким ще у Варшаві. У своєму листі до А. Ніковського С. Шелухин навіть дописав підтвердження від Т. Олесіюка слів Я. Домбського⁵⁵. Але В. Кедровський у своїх спогадах, детально описуючи цю зустріч з членами польської делегації, відзначив, що заява Я. Домбського була неправдивою, і нічого про слова Т. Олесіюка не згадав. Більше того, В. Кедровський написав, що С. Шелухин сам не повірив у слова голови польської делегації і зауважив, якби А. Лівницький так зробив, то він був би зрадником⁵⁶. Утім, це не завадило С. Шелухину пізніше змінити свої погляди.

⁴⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 380–381; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 41–42.

⁵⁰ Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 371–373; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 24–26.

⁵¹ Там само. – Ф. 3619. – Оп. 3. – Спр. 24. – Арк. 44–48.

⁵² Історія української дипломатії... – С. 425–426.

⁵³ Там само. – С. 427–432; ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 46–49.

⁵⁴ ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 149–153.

⁵⁵ Історія української дипломатії... – С. 427–432; ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 46–49.

⁵⁶ Кедровський В. Рижське Андрусово... – С. 19.

Копії листів та доповідей С. Шелухина було надіслано до Державної канцелярії УНР. Після ознайомлення з цими документами С. Петлюра видав резолюцію від 13 грудня 1920 р., за якою одіозна заява Я. Домбського називалася непорозумінням і навмисним перекручуванням слів А. Лівницького з метою «оправдання зла». Міністерство закордонних справ УНР повинно роз'яснити це С. Шелухину і В. Кедровському⁵⁷. За дорученням С. Петлюри, А. Ніковський у листі до товариша Отто Ейхельмана попросив провести розслідування щодо ймовірної заяви А. Лівницького. На основі спільного звіту В. Кедровського та Т. Олесіюка від 29 вересня⁵⁸ та доповіді С. Шелухина від 10 жовтня⁵⁹ О. Ейхельман встановив, що Я. Домбський порушив договір між Польщею та УНР. Для виправдання своїх дій голова польської делегації висунув аргумент, який, як йому здавалося, він знайшов у розмові з А. Лівницьким. Якби в Я. Домбського був такий козир, як згода А. Лівницького на визнання УСРР на мирних переговорах в Ризі, то він би використав його в розмові з Т. Олесіюком, а польський посол в Латвії Вітольд Каменецький не вибачався б перед С. Шелухиним за визнання Польщею УСРР⁶⁰. У своєму розслідуванні О. Ейхельман згадує статтю у львівській газеті «Український вісник», в якій начебто Т. Олесіюк додатково до службового звіту мав надати пояснення, які б підтвердили правдивість заяви Я. Домбського. У номері цієї газети від 7 лютого 1921 р. надруковано статтю «Лекція для Головного Отамана (від нашого кореспондента)» автора «Правдивого», в якій фактично представлено лист С. Шелухина до С. Петлюри⁶¹. Жодної іншої інформації щодо підтвердження заяви Я. Домбського на згоду А. Лівницького у номерах газети до кінця 1921 р. немає. Надруковано лише статтю у трьох частинах «Ризький мир» в числах за вересень–листопад 1921 р., але і в них немає схожих відомостей.

Ще до початку засідань у Ризі в листі до В. Кедровського від 17 вересня А. Лівницький сформулював інтереси УНР. Він, зокрема, писав, що офіційна участь на конференції в Ризі є політичним завданням уряду УНР. Разом з цим полякам необхідно «товмачити», що суверенність більшовицького уряду в Україні – це «фікція і шулерство». Уряд УНР погодиться на мир між Польщею та Росією лише за умови «передачі влади в Україні законному уряду Директорії УНР»⁶².

На польсько-більшовицьку мирну конференцію в Ризі від уряду УНР було відправлено дві делегації: перша делегація на чолі з А. Лівницьким, друга – із С. Шелухиним. Міністр закордонних справ Польщі Є. Сапега у радіотелеграмі від 11 вересня запропонував комісарові закордонних справ Росії Г. Чичеріну допустити делегацію УНР на чолі з А. Лівницьким до участі в мирних переговорах. У відповіді від 12 вересня Г. Чичерін відмовився

⁵⁷ ЦДАВО. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 368–369.

⁵⁸ Там само. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 55–57.

⁵⁹ Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 371–373; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 24–26.

⁶⁰ Там само. – Спр. 406. – Арк. 57–63.

⁶¹ *Правдивий*. Лекція для Головного Отамана // Український вісник. – 1921. – 7 лютого..

⁶² ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 370. – Арк. 95.

Ризький преліминарний договір від 12 жовтня 1920 року...

від такої пропозиції, пояснивши це тим, що ніякої демократичної України взагалі не існує, тому що Україна є самостійною більшовицькою республікою, союзна Росії і бере участь у мирних переговорах⁶³. У свою чергу А. Лівницький вимагав від Ради Оборони Польщі дати відповідь на зухвалу телеграму Г. Чичеріна, але проти цього виступили всі польські політичні партії. На вимогу А. Лівницького Я. Домбський на мирних переговорах повинен вимагати від Росії декларації про суверенітет України, з подальшими вимогами українського характеру “совітської влади на Україні”⁶⁴. Другу делегацію від УНР на чолі вже із С. Шелухиним, яка мала брати участь вже у складі польської делегації⁶⁵, до мирних переговорів відмовився допускати вже Леон Василевський – заступник голови польської делегації і прихильник політики Ю. Пілсудського⁶⁶. Він заявив, що про допущення української делегації на мирні переговори не може бути й мови⁶⁷. У своїх спогадах секретар польської делегації Олександр Ладось писав, що Л. Василевський не хотів продовження війни проти Росії, а вірив у створення федерації народів за зразком Польської Республіки 1772 р. Нова федерація мала утворитися на руїнах більшовицької (російської) держави⁶⁸.

Дипломатичні акції А. Лівницького перед польським урядом абсолютно не відповідали підозрам С. Шелухина. Так звані прихильники політики Ю. Пілсудського, як і власне “керівник” держави, ні в Раді Оборони, ні в польському уряді чи парламенті не здійснювали жодних заходів на підтримку УНР.

На засіданні конференції 24 вересня Адольф Йоффе оголосив більшовицьку декларацію про визнання Росією незалежності України та Білорусії. Відповідно до її умов до 5 жовтня в ультимативній формі встановлювався термін чинності більшовицьких мирних пропозицій. У протоколі восьмого засідання від 27 вересня польська сторона вказала на ультимативне формулювання російською делегацією терміну підписання перемир’я і преліминарного договору і зазначила, що це не сприятиме легкому і швидкому досягненню результатів мирних переговорів⁶⁹. Утім, така позиція не завадила членам польської делегації запитати у В. Кедровського, “чому більшовики не мають права говорити від імені України”⁷⁰.

У приватних розмовах з В. Кедровським і Т. Олесіюком до 29 вересня 1920 р. Я. Домбський продовжував декларувати, що Польща не відмовляється від політичної і військової конвенції з УНР. Визнання Польщею представництва УСРР він пояснював необхідністю з тактичних мотивів, щоб одразу

⁶³ Документи внешней политики СССР: В 22 т. / Ред. Г. Фокина, Е. Гармаша и др. – М., 1959. – Т. 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – С. 178.

⁶⁴ *Mazepa I.* Україна в огні й бурі революції 1917–1921. – К., 2003. – С. 430.

⁶⁵ ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 318. – Арк. 241–246.

⁶⁶ Там само. – Ф. 3656. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 19–20.

⁶⁷ Кедровський В. Рижське Андрусово... – С. 21.

⁶⁸ *Ladoś A.* Wasilewski w rokowaniach ryskich: (Wspomnienia osobiste) // *Niepodległość.* – 1937. – Т. 16. – С. 239.

⁶⁹ ЦДАВО. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 715. – Арк. 86–87.

⁷⁰ Там само. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 55–57.

не зірвати переговори. За словами голови польської делегації, польські повноваження, які прийняла більшовицька делегація, передбачають тільки переговори з РСФРР. Він навіть вказував, що польська делегація в дебатах і деклараціях свідомо не вживає назви “УСРР”, а користується виключно “РСФРР”⁷¹. Його слова підтверджуються протоколами засідань⁷². Крім цього, під час дискусій на засіданнях мирної конференції Я. Домбський використовував аргументи саме А. Лівіцького. Наприклад, на засіданні 4 жовтня у своїй заяві голова польської делегації наголосив, що російська делегація представляє удавані суверенні, а насправді цілком залежні від більшовицької Росії територіальні більшовицькі організації. Російська більшовицька армія згадується з метою маскування під новою формою старих загарбань під час переговорів про перемир’я⁷³. Я. Домбський також обіцяв, що при формулюванні сторін у договорі польська делегація на підставі своїх повноважень опротестує повноваження УСРР як учасника переговорного процесу. Голова польської делегації запевняв, що польська сторона буде затягувати переговори, аж доки Україна організує військову силу для продовження самостійної війни. Разом з тим Я. Домбський підкреслював, що участь української делегації є неможливою. У випадку участі делегації УНР у мирних переговорах більшовики одразу б зірвали переговори, а польська делегація не може взяти на себе таку відповідальність⁷⁴.

Відповідно до протоколу першого засідання головної комісії від 28 вересня було представлено тільки один проект прелімінарного договору від більшовицької делегації. У ході засідання А. Йоффе нагадав, що мирні пропозиції більшовицької делегації, оголошені 24 вересня, будуть чинними тільки до 5 жовтня. У своїй монографії Є. Божецький на підставі доповіді А. Йоффе від 30 вересня до Г. Чичеріна довів, що ініціатором проведення таємних зустрічей голів делегацій був Я. Домбський⁷⁵. У його роботі також процитовано особисту інструкцію В. Леніна для А. Йоффе, додану до протоколу пленарної сесії ЦК РКП(б) від 23 вересня. Від руки В. Леніна написав, що порозуміння з Польщею можливе тільки за умови визнання Польщею більшовицької України та Білорусії⁷⁶. Саме тому на першому таємному засіданні 1 жовтня А. Йоффе заявив, що Росія однозначно воюватиме за Україну⁷⁷. У телеграмі В. Леніна до А. Йоффе від 2 жовтня рекомендувалося оголосити, що Польща відповідатиме за зимову кампанію, якщо не буде встановлено будь-яких домовленостей до вказаного терміну⁷⁸. Причому, як зазначав у спогадах С. Грабський, саме Польща повинна визнати більшовицькі уряди в Україні та Білорусії⁷⁹. У своїй статті Г. Матвеев цитує доку-

⁷¹ Там само.

⁷² Там само. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 715. – Арк. 60–94.

⁷³ Там само. – Арк. 70–72.

⁷⁴ Там само. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 55–57.

⁷⁵ *Borzecki J. Pokój ryski 1921 roku...* – S. 130.

⁷⁶ *Ibidem.* – S. 200.

⁷⁷ *Dąbski J. Pokój ryski. Wspomnienia...* – S. 78.

⁷⁸ *Ленин В. Неизвестные документы. 1891–1922 / Подгот. Ю. Амиантов и др. – М., 1999. – С. 397.*

⁷⁹ *Grabski S. Pamiętniki. – T. 2. – S. 175.*

Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року...

мент, підписаний 5 жовтня, який не зазначений у монографіях Я. Домбського та Є. Божецького. У цьому документі вказано чотири основні положення майбутнього військового перемир'я та прелімінарного договору, за одним з яких Польща зобов'язується підписати договір саме з більшовицькою Україною⁸⁰. Тому наміри Я. Домбського опротестувати представництво УСРР не втілилися в життя. На підставі вищезазначених документів можна стверджувати, що Росія передбачала продовження війни, якби Польща відмовилася визнавати уряд УСРР законним урядом в Україні. У своїй статті, присвяченій дипломатичній діяльності А. Йоффе на мирній конференції в Ризі, Г. Матвеев довів, що голова більшовицької делегації примусив польську сторону підписати протокол до 5 жовтня 1920 р.⁸¹ У спогадах, підготовлених у квітні 1921 р., тобто одразу після ратифікації Ризького мирного договору, А. Йоффе вказував, що Польща підписала мир під загрозою фактичної війни⁸².

Після п'яти днів таємних зустрічей (від 1 до 5 жовтня) і під страхом початку зимової військової кампанії проти Росії Я. Домбський прийняв головну вимогу більшовицької делегації. Він змінив своє ставлення до представників УНР. Є. Божецький також наводить доповідь майора польської армії Полякевича генералові Кулінському від 6 жовтня, в якій сказано, що польські ліві партії вже почали шукати аргументів “для ліквідації своїх стосунків з Петлюрою”⁸³.

Замість того, щоб визнати факт порушення своєї частини політичного і військового договорів з УНР, зради свого союзника, голова і члени польської делегації доводили протилежне. На четвертому засіданні Балтійської конференції від 11 жовтня, в якій брали участь представники УНР В. Кедровський та С. Шелухин, голова конференції й міністр закордонних справ Латвії Зігмунд Меерович запитав польського посла в Ризі Вітольда Каменецького про хід польсько-російських переговорів. Польський посол, який, до речі, був членом польської делегації і прихильником політики Ю. Пілсудського, розповів про готовий текст прелімінарного договору між Польщею, з однієї сторони, та більшовицькими Росією та Україною – з другої. Представник від УНР С. Шелухин зауважив, що більшовицький уряд в Україні є фіктивним і в жодному разі не представляє волі населення всієї України. Росія створила цей маріонетковий уряд, а Польща веде з ним переговори. В. Каменецький відповів, що Польща визнає незалежність Української держави і у боротьбі двох урядів в Україні симпатії Польщі є на стороні національного уряду. Втім, Польща не може продовжувати війну через внутрішній конфлікт в Україні. На запитання В. Кедровського, як Польща може підписати мир з більшовицькою Україною, якщо ніколи з нею не воювала, польський посол не відповів, але зазначив, що Польща буде продовжувати виконувати свою частину договору з УНР. Навіть більше, він вважає, що прелімінарний договір, підписаний Польщею з УСРР від 12 жовтня, не суперечить договору Польщі з УНР від 21 квітня 1920 р. Після цього В. Кедровський нагадав, що між Польщею і Україною існує політична конвенція, а відповідно до четвертої

⁸⁰ *Matwiejew G. Taktyka Adolfa Joffego...* – S. 227.

⁸¹ *Ibidem.* – S. 227–229.

⁸² *Йоффе А. Дипломат революции.* – С. 149–150.

⁸³ *Borzecki J. Pokój ryski 1921 roku...* – S. 188.

статті цього договору Польща зобов'язується не підписувати жодних міжнародних договорів, спрямованих проти України. Польсько-український договір порушений тим фактом, що Україна не представлена на польсько-російських переговорах. Польський посол не зміг відповісти на це питання, бо, як він зазначив, йому не відомий точний текст конвенції⁸⁴.

Якщо В. Каменецький у приватній розмові з С. Шелухиним 7 жовтня пояснював необхідністю для Польщі підписати військово-перемир'я до дати, встановленої у більшовицькій декларації⁸⁵, то 11 жовтня він вже заявляє, що Польща не може воювати через внутрішню боротьбу в Україні⁸⁶. На засіданні 11 жовтня В. Каменецький вже повторював заяву Я. Домбського, що визнання УСРР відбулося нібито у порозумінні з А. Лівіцьким, хоча ще 7 жовтня у розмові із С. Шелухиним він цього не говорив.

На засіданні закордонної комісії Польського парламенту, перед ратифікацією преліминарного договору і військового перемир'я, депутати Скарбек і Лютосальський поставили запитання: чи не суперечить договір від 12 жовтня між Польщею і УСРР договору від 21 квітня 1920 р. між Польщею і УНР, враховуючи ту обставину, що ці два договори підписав Я. Домбський – віце-міністр закордонних справ Польщі. Міністр закордонних справ Польщі Є. Сапега відповів, що вищезазначені документи не суперечать один одному, а сам Я. Домбський попросив припинити дискусію з цього питання⁸⁷. Уряд УНР 20 жовтня 1920 р. надіслав ноту протесту до міністра закордонних справ Польщі Є. Сапеги, в якій вказувалося на суперечливість договорів від 21 квітня і 12 жовтня 1920 р.⁸⁸ Проте польський уряд не дав свого пояснення.

Офіційна позиція УНР щодо мирних переговорів у Ризі представлена в обіжнику (циркулярі) про польсько-українські взаємини до послів і голів місій УНР за кордоном. У документі повідомлялося, що під загрозою війни Польща припинила захищати інтереси свого союзника УНР. Підписанням договору від 12 жовтня 1920 р. Польща не тільки не виконала частину своїх зобов'язань за політичною конвенцією 21 квітня 1920 р. з УНР, а навіть порушила їх, визнавши на території України інший уряд⁸⁹. Українським дипломатам, утім, як і сучасникам мирних переговорів у Ризі, не було відомо про таємні переговори голів делегацій, не кажучи вже про інструкції В. Леніна до А. Йоффе. Але висновок в обіжнику УНР про те, що Ризький преліминарний договір і військово-перемир'я є наслідком ультиматуму Росії до Польщі, підтверджується архівними документами А. Йоффе та В. Леніна, які представлені в новітніх історичних дослідженнях та збірниках документів.

За час своєї дипломатичної служби Сергій Шелухин не вперше змінює свої висновки. У складі делегації УНР на Мирній конференції в Парижі він спочатку звинувачував у державній зраді членів делегації С. Томашівського

⁸⁴ ЦДАВО. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 123–124.

⁸⁵ Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 371–373; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 24–26.

⁸⁶ Там само. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 123–124.

⁸⁷ Польща. Прення в Сейме по поводу ратификации договора // Известия. – 1920. – № 243 (1090). – 30 окт. – С. 2.

⁸⁸ ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 324. – Арк. 69.

⁸⁹ Там само. – Спр. 318. – Арк. 241–246.

Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року...

і В. Панейка⁹⁰, а потім і самого голову – Михайла Тишкевича⁹¹. Після прелімінарного договору і військового перемир'я від 12 жовтня С. Шелухин продовжив звинувачувати у державній зраді вже А. Лівницького. У зв'язку із систематичними заходами, які дискредитували в очах європейських держав уряд УНР, Микола Василько, голова дипломатичної місії УНР у Швейцарії та Італії, наполягав на виключенні С. Шелухина з партії соціалістів-федералістів⁹².

Спростуванню безпідставних наклепів С. Шелухина, починаючи від Версальської до Ризької мирних конференцій, можна присвятити цілу статтю. Усі його звинувачення ґрунтуються на особливостях його характеру, а використані докази є чутками, які створював і підтримував сам С. Шелухин. Він також користувався наклепами, що поширювалися російськими або польськими дипломатичними, військовими чи державними діячами в європейській пресі та приватних розмовах між впливовими політиками.

Крім заяви Я. Домбського про згоду А. Лівницького на визнання Польщею УСРР, яка беззастережно лягла в основу нових висновків, С. Шелухин почав шукати втручання А. Лівницького щодо свого призначення. На переконання С. Шелухина, у зв'язку із затримкою надсилання на його ім'я повноважень він втратив час для зустрічей з Є. Сапегою та Ю. Пілсудським для з'ясування становища на мирній конференції в Ризі. Цією ж причиною він пояснює і свій пізній від'їзд до Риги, куди прибув аж 4 жовтня. Призначення С. Шелухина на посаду голови делегації УНР на мирну конференцію в Ризі було здійснено урядом за відома А. Ніковського та О. Ейхельмана. Разом із С. Шелухиним розглядалася й кандидатура Максима Славинського. Від України на мирних переговорах з Росією у червні 1918 р. в Києві брали участь і С. Шелухин, і М. Славинський. Обидва дипломати чудово орієнтувалися в українсько-російських міжнародно-правових відносинах, тому цілком закономірно, що кандидатура М. Славинського розглядалася нарівні з С. Шелухиним. Дійсно, А. Лівницький першим подав пропозицію про склад делегації на мирну конференцію в Ризі, в якій головою був запропонований М. Славинський, а С. Шелухин – його заступником⁹³. Але С. Шелухин у своїх доповідях представляв цей проект як офіційне призначення навіть за відсутності підпису А. Ніковського чи О. Ейхельмана. У листі 22 вересня Іван Феценко-Чопівський, голова торговельно-фінансової місії УНР у Варшаві, писав, що С. Шелухин своєчасно не виїхав до Риги в першу чергу у зв'язку з тяжким станом здоров'я⁹⁴. Але у своїх листах до А. Ніковського та С. Петлюри С. Шелухин звинувачує саме А. Лівницького у запізнілому отриманні повноважень⁹⁵. За логікою його листів виходить, що А. Лівницький цілеспрямовано намагався перешкодити С. Шелухину захищати інтереси

⁹⁰ Там само. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 114–115.

⁹¹ Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 361. – Арк. 9–18.

⁹² Там само. – Спр. 7. – Арк. 222.

⁹³ Там само. – Спр. 370. – Арк. 108.

⁹⁴ Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 82.

⁹⁵ Історія української дипломатії... – С. 427–432; ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 149–153.

УНР. Втім, ні попередні, ні нові висновки С. Шелухина не підтверджуються документацією українських, російських чи навіть польських дипломатів.

Отже, висновки Сергія Шелухина, що польська делегація могла диктувати мирні пропозиції російській делегації і захищати інтереси УНР, не підтвердилися жодним документом. Навпаки, саме А. Йоффе, як голова більшовицької делегації, в ультимативній формі диктував свої умови польській стороні, а питання влади в Україні було принциповим. Під час зустрічі українських та польських дипломатів 7 жовтня та у дискусіях з В. Каменецьким на засіданні Балтійської конференції 11 жовтня С. Шелухин послідовно захищав інтереси УНР. Але після повернення до Відня він кардинально змінює свої переконання і вважає, що Ризьке перемир'я і прелімінарний договір були наслідком згоди А. Лівіцького на визнання УСРР. На основі документальних свідчень було встановлено, що А. Лівіцький у Варшаві постійно захищав інтереси України і не міг дати такої згоди. Політика польської делегації при підписанні військового перемир'я і прелімінарного договору виключно залежала від результатів таємних переговорів. Прихильники ж політики Ю. Пілсудського Л. Василевський та В. Каменецький не тільки не вжили жодних заходів для захисту інтересів України, а й навіть особисто виступали проти допущення делегатів від УНР до переговорного процесу.

Документи С. Шелухина про мирну конференцію в Ризі зберігаються в окремих справах в особовому фонді № 3695 “Шелухин Сергій” та фонді № 3696 “Міністерство Закордонних Справ УНР”. Саме цим можна пояснити домінування документів С. Шелухина в українських історичних монографіях, в яких розглядається Ризький мир. Але для предметного дослідження причин підписання прелімінарного договору і військового перемир'я в Ризі необхідно використовувати всі доступні документи дипломатів України, Росії та Польщі.

ДОДАТОК

Доповіді, листи та телеграми Сергія Шелухина, в яких розглядається підписання прелімінарного договору і військового перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 року у фондах Центрального архіву вищих органів влади та управління України

1. Телеграма від 12.IX.1920 про необхідність проведення наради спільно з польським урядом; висловлено прохання, щоб А. Ніковський і В. Прокопович прибули до Варшави. (ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 1).

2. Телеграма від 21.IX.1920, С. Шелухин пояснює, чому він не здатний працювати ні з М. Славинським, ні з М. Тишкевичем, ні з табором “Волі”. (Там само. – Арк. 7).

3. Заява А. Ніковському від 22.IX.1920, в якій С. Шелухин відмовляється виїжджати до Риги, бо головою делегації призначений М. Славинський, який може зіпсувати переговорний процес, оскільки 1917 р. виступав проти УНР у складі уряду О. Керенського. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 83–84; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 5–6).

Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року...

4. Телеграма від 28.IX.1920 про виїзд до Риги, де очікує уповноваження і комунікат, демісію М. Славинського, приїзд членів делегації від МЗС. (Там само. – Спр. 370. – Арк. 105).

5. Телеграма від 08.X.1920 про бездіяльність українських дипломатів у Парижі і Лондоні, що рівнозначно державній зраді. (Там само. – Спр. 430. – Арк. 21).

6. Доповідь А. Ніковському від 10.X.1920 про дипломатичні поразки УНР через відсутність належної роботи українських дипломатів у Лондоні і Парижі, а також про визнання польською делегацією двох урядів в Україні. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 371–373; Ф. 3696 – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 24–26).

7. Доповідь А. Ніковському від 12.X.1920 про перебіг подій 11 жовтня на засіданні делегації і розмову з польським послом у Латвії В. Каменецьким щодо безпідставності визнання українського більшовицького уряду. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 376–377; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 33–34).

8. Доповідь А. Ніковському від 14.X.1920 про перебіг подій 13 жовтня на засіданні Ради делегатів і розмову з В. Каменецьким щодо визнання польською делегацією українського більшовицького уряду. Про діяльність М. Тишкевича як головну причину дипломатичного неуспіху в Парижі. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 378–379; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 43–44).

9. Доповідь А. Ніковському від 15.X.1920 про імперіалістичні наміри Польщі щодо захоплення не тільки українських, а й литовських земель. Про повторення на Ризькій мирній конференції ситуації з фіктивним українським більшовицьким урядом, що була на Берестейській конференції, але з негативним результатом для УНР. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 380–381; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 41–42).

10. Доповідь А. Ніковському від 15.X.1920 про прибуття полк. армії УНР Дідковського і Данильчука для роботи над військовою конвенцією, про ревізію місії УНР за кордоном взагалі і паризької делегації зокрема. Про безпідставність перебування дипломатичної місії УНР на польсько-більшовицьких переговорах в Ризі. (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 382–383; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 44–45).

11. Лист А. Ніковському від 04.XI.1920 про невдачі в Ризі: наведено дві причини цього – “через поляків і нас самих”: 1) непрозора політика польського уряду щодо УНР і 2) діяльність А. Лівницького на посаді голови місії УНР у Польщі. Порушення питань про призначення голови делегації УНР у Ризі й про визнання А. Лівницьким УСРР (Там само. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 384–387; Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 430. – Арк. 46–49). Оpubліковано: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): Документи і матеріали / Упоряд. Л. Андрієвська та ін.; редкол. К. Грищенко (голова) та ін. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 427–432.

12. Лист Головному Отаману С. Петлюрі від 17.XI.1920, в якому безпідставно критикується діяльність М. Тишкевича і міністра А. Лівницького як причини невдачі дипломатії УНР в Європі і на польсько-більшовицькій конференції в Ризі. (ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 149–153).

13. Лист голові дипломатичної місії УНР в Латвії В. Кедровському від 19.XI.1920 про необхідність зміни орієнтації зовнішньої політики на Францію та Англію, критика діяльності А. Лівницького та М. Тишкевича для дипломатії УНР. У виборі між Англією та Францією С. Шелухин рекомендує Англію, бо Міністерство закордонних справ Франції підтримує російських дипломатів, які працювали в

Парижі на Колчака, Денікіна, Врангеля. (Там само. – Ф. 3697. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 8).

14. Лист А. Ніковському від 05.І.1921 про звернення дипломатів УНР Р. Смаль-Стоцького, А. Марголіна до генерала П. Скоропадського щодо представлення інтересів УНР у Лізі Націй. Опис брошури “L’Ukraine et la Petite Entente” французького громадського і політичного діяча Ch. De Lavieге, в якій критикується політика С. Петлюри за останній період. Критика дипломатичної діяльності К. Мацієвича, М. Василька, М. Тишкевича, А. Ливицького, яка нібито призвела до погіршення зовнішнього становища УНР і невдач на фронті. (Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 92).

Валентин Кавунник (Київ). Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року в документах Сергія Шелухина.

Дослідження причин підписання прелімінарного договору і військового перемир'я в Ризі 12 жовтня 1920 р. залишається актуальним у роботах польських та російських істориків. Документальну основу їхніх праць складають фонди архівів Москви. В сучасних українських монографіях, в яких розглядається Ризький мир, використовуються документи С. Шелухина. Втім, його висновки про причини підписання прелімінарного договору в Ризі не тільки не підтверджуються дипломатичними документами російських і польських діячів, а й суперечать офіційній позиції уряду УНР. У зв'язку з цим документи С. Шелухина аналізуються в контексті дипломатичних документів УНР, РСФРР, Республіки Польща та останніх історіографічних досліджень.

Ключові слова: Сергій Шелухин, Андрій Ливицький, прелімінарний договір 12 жовтня 1920 р., УНР, УСРР.

Валентин Кавунник (Київ). Рижский прелиминарный договор 12 октября 1920 года в документах Сергея Шелухина.

В новейшей польской и российской историографической литературе актуальным остается исследование причин подписания Рижского прелиминарного договора и военного перемирия 12 октября 1920 г. Документальную основу обеспечивают фонды архивов Москвы. В украинских монографиях, в которых рассматривается Рижский мир, главным образом, используются документы С. Шелухина. Его выводы не только противоречат официальной позиции правительства УНР, но и не подтверждаются документами украинских, российских и польских дипломатов. Документы С. Шелухина анализируются в контексте дипломатических документов УНР, РСФСР и Республики Польша.

Ключевые слова: Сергей Шелухин, Андрей Ливыцкий, прелиминарный договор 12 октября 1920 г., УНР, УССР.

Valentyn Kavunnyk (Kyiv). The Preliminary Treaty of Riga (12 October 1920) in the Documents of Serhii Shelukhin.

The preliminary treaty of Riga (1920) is one of the most important issues in modern Polish and Russian studies which are usually developed and based on the collections within Russian archives in Moscow. Ukrainian investigation of this problem is mainly based on the creative legacy formed by Serhii Shelukhin. However, Shelukhin's conclusions were at variance with other Ukrainian, Russian, and Polish diplomats and his information contradicted the official point of view of the government of the Ukrainian People's Republic. The author analyses his documents in the context of diplomatic correspondence between the Ukrainian People's Republic, the Russian Soviet Federative Socialist Republic, and the Polish Republic.

Key words: Serhii Shelukhin, Andrii Liviysky, preliminary treaty of Riga, Ukrainian People's Republic, Ukrainian Socialist Soviet Republic.